

dr hab. Mirosław Kowalski, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Nauk Społecznych
(University of Zielona Góra – Faculty of Social Sciences)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

.....
e-mail: M.Kowalski@ipp.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Zielona Góra, 10 sierpnia 2023 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Kamili Wyległy, pt. *Zachowania ryzykowne studentów w świetle koncepcji kapitałów*, napisanej pod kierunkiem Pani dr hab. Doroty Rybczyńskiej Abdel-Kawy oraz promotora pomocniczego Pana dra hab. Piotra Kwiatkowskiego, prof. UW r, przewidzianej do publicznej obrony na Uniwersytecie Wrocławskim; Wrocław 2023, ss. 346.

W oparciu o uchwałę nr 51/2023 Rady Dyscyplin Naukowych Pedagogika i Psychologia Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 28 czerwca 2023 roku, zlecającą przygotowanie przeze mnie stosownej oceny przedmiotowej rozprawy doktorskiej (pismo Przewodniczącego Rady Pana dra hab. Rafała Włodarczyka, prof. UW r z dnia 28 czerwca 2023 roku), szczegółowo zapoznałem się z tekstem przekazanego mi opracowania.

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska autorstwa Pani mgr Kamili Wyległy, pt. *Zachowania ryzykowne studentów w świetle koncepcji kapitałów* napisana pod kierunkiem naukowym Pani dr hab. Doroty Rybczyńskiej Abdel-Kawy oraz promotora pomocniczego Pana dra hab. Piotra Kwiatkowskiego, prof. UW r, to projekt rzadko spotykany wśród rozpraw doktorskich. Stanowi bowiem opis i wyjaśnienie badacza, będącego jednocześnie głęboko zaangażowanego w analizowaną problematykę – badacza-praktyka. Mamy tu więc do czynienia

z dysertacją, która w pełni wpisuje się w specyfikę dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika (a w szczególności jej subdyscypliny i obszary wiedzy: pedagogikę społeczną i resocjalizacyjną). Autorka bowiem, z jednej strony – w sposób wysoce kompetentny – dąży do budowania m.in. wiedzy dotyczącej zachowań ryzykownych (i ich uwarunkowań), z drugiej zaś – wzbogaca praktykę poprzez budowanie i / lub pogłębianie świadomości ludzi w zakresie ich działań, wykorzystujących tę wiedzę. Zatem, recenzowana rozprawa doktorska – wobec wielu inter i transdyscyplinarnych oraz wielowymiarowych badań nad zachowaniami ryzykownymi – jest dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk profilaktycznych i społeczno- edukacyjnych.

Analiza dysertacji nasunęła mi pewne uwagi, tudzież spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze dyskusyjnym, polemicznym), które pozwalam sobie przedstawić w kolejności przyjętego przeze mnie *autorskiego* schematu opracowania niniejszej opinii.

Już na wstępie zwracam uwagę na w pewnym stopniu nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu, a mianowicie - przeanalizowanie zależności zachodzących między miarami wyrażanych kapitałów przez badanych a podejmowaniami przez nich zachowaniami ryzykownymi. Jednocześnie pragnę zwrócić podkreślić, iż Pani mgr Kamila Wyległy podjęła się w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych kluczowego (o znaczeniu praktycznym) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki społeczno-edukacyjnej, w tym profilaktycznej (z obszarów m.in. pedagogiki społecznej i resocjalizacyjnej, psychologii i nauk o zdrowiu), jakie stanowią w szczególności m.in.:

- po pierwsze, poznanie/przeanalizowanie zachowań ryzykownych oraz ich uwarunkowań, jak również współwystępowania zachowań ryzykownych;
- po drugie, poznanie/przeanalizowanie kapitałów jako indywidualnych, społecznych i kulturowych zasobów, jak również kapitałów, promujących dobrostan lub/i chroniących przed podejmowaniem zachowań ryzykownych;
- po trzecie, zaprezentowanie analiz, wniosków, uogólnień i prognoz dotyczących zachowań ryzykownych (oraz społeczno-kulturowego, praktycznego odzwierciedlenia), pomimo faktu, iż - z jednej strony rozwój społeczno-kulturowy daje początek nowym problemom, z drugiej zaś – podmioty będące źródłem zagrożeń działają w nowych formach, stosując nowe środki i metody,

które niejako na nowo aktualizują niebezpieczeństwo, a uznawane dotychczas, tradycyjne narzędzia obrony członków życia społecznego bywają nieskuteczne.

Jednocześnie pragnę podkreślić, że wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na praktyczno-społeczne i głęboko humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadające wysoki walor użyteczności edukacyjnej i profilaktycznej, determinujące wykorzystanie wiedzy, wyników badań, analiz i refleksji m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Należy więc pogratulować Doktorantce, że potrafiła wyartykułować specyfikę oraz istotę (w wymiarze teoretycznym i empirycznym) zachowań ryzykownych i kapitałów, dostrzec i podjąć wyzwanie przeprowadzenia badań naukowych celem m.in. zaproponowania działań wdrożeniowych, opartych na założeniach profilaktyki i psychologii pozytywnej (które mogą stanowić podłoże wzmacniania indywidualnych i społecznych zasobów młodzieży studiującej, a tym samym zintensyfikować ich gotowość do osiągnięcia sukcesów naukowych i zawodowych). Pogratulować, że podjętemu wyzwaniu potrafiła sprostać, poprzez wykonane i opisane analizy teoretyczne, metodologiczne i empiryczne. Z konsekwencją, determinacją, zaangażowaniem wzbogaciła dorobek m.in. pedagogiki społecznej i resocjalizacyjnej o kwestie eksploracji tematyki niełatwej, wymagającej znacznej odpowiedzialności natury społeczno-etycznej i akademickiej. Społeczno-etycznej dlatego, że na podstawie uzyskanych wyników zrealizowanych badań własnych, będą – jak sądzę – po pierwsze - podejmowane działania modyfikujące / precyzujące istniejące programy profilaktyczne zachowań ryzykownych, po drugie zaś, mogą zostać opracowane alternatywne(?), nowatorskie modele wspomnianych oddziaływań (uwzględniające np. korelaty szeroko rozumianego zdrowia pozytywnego).

Ocena rozprawy

Rozprawa doktorska, licząca 346 stron, ma logicznie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału struktury spisu treści) z: wprowadzenia; pięciu rozdziałów; podsumowania i wniosków dla praktyki pedagogicznej; literatury; słowniczka skrótów i symboli; aneksu; spisu tabel i rysunków. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość opracowania, taki podział - jak najbardziej - jest uzasadniony.

Ponieważ w rozprawie doktorskiej Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary tj.: a) zachowania ryzykowne, koncepcja kapitałów a zachowania ryzykowne i podejmowanie zachowań ryzykownych przez studentów szkół wyższych; b) metodologiczna koncepcja badań własnych; c) analiza i interpretacja wyników badań własnych - poniższa część recenzji, po przedstawionej już refleksji wstępnej, również będzie składała się z trzech odsłon.

Do pierwszej części (w zakresie stron 10 - 122) – w ramach teoretycznej podstawy rozprawy doktorskiej - zaliczam trzy wyodrębnione rozdziały (i jedenaście podrozdziałów). Pani mgr Kamila Wyległy opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje zachowania ryzykowne, koncepcje kapitałów w aspekcie zachowań ryzykownych, jak również podejmowanie zachowań ryzykownych przez studentów szkół wyższych (przeгляд badań).

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy zwracam uwagę, iż logikę narracji w tej części opracowania wyznaczają niewątpliwie kategorie zachowań ryzykownych / problemowych i kapitału. Ujawnia się tu wrażliwość Doktorantki na m.in. różne „obrazy ryzyka” oraz ich usytuowania w przestrzeni społeczno-humanistycznej (z elementami konieczności budowania poczucia integralności osoby ludzkiej – w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym), tożsamości aksjologicznej człowieka (m.in. w wymiarze zdrowia jako wartości), więzi społecznej a także umiejętność analizy podjętego zagadnienia (ew. problemu) w szerokim, społecznym i kulturowym kontekście.

Jest to rozdział napisany w sposób komunikatywny (ale nie analityczno-twórczy czy krytyczny z próbą wielopłaszczyznowych swobodnych wypowiedzi na tematy społecznie oraz kulturowo złożone), w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej w literaturze problematyki.

Jednocześnie myślę, że w tej części niniejszych analiz i rozważań, konieczne jest wskazanie słabości konstrukcji teoretycznych, podkreślających – z jednej strony – określoną wiodącą teorię¹ – z drugiej zaś – wskazujących na fakt, iż przedstawiony aparat teoretyczno-terminologiczny tylko w ograniczonym zakresie można

¹ Dla przykładu, według Anselma Straussa i Juliet Corbin teoria oznacza: „zestaw dobrze opracowanych pojęć powiązanych ze sobą za pomocą twierdzeń dotyczących tych relacji, które **wspólnie tworzą zintegrowaną ramę, którą można wykorzystać w celu wyjaśniania lub przewidywania zjawisk**” (podk. M.K.). Strauss, A.L., Corbin, J. (1990). *Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage. p. 15.

wykorzystać czy też, częściowo pozwala na dalszą twórczą rozbudowę teorii, w szczególności jej czasową i przestrzenną kontekstualizację. Mam na względzie poniższe sugestie-wskazówki, refleksje, w tym m.in.:

- po pierwsze, jednoznaczną próbę przybliżenia zarysu podłoża filozoficznego zaprezentowanych istotnych prądów/nurtów/kierunków/teorii/doktryn wraz z rysem założeń antropologicznych (aby np. wniknąć w istotę np. teorii danego autora oraz dotrzeć do konstytuującej ją koncepcji człowieka);
- po drugie, jednoznacznego wskazania i opisanie – a nie rzadko w literaturze przedmiotu przywoływanego - kryzysu edukacji (w tym, wychowania) i profilaktyki zachowań ryzykownych w przestrzeni społecznej, których źródła – poza uwarunkowaniami ogólnospołecznymi i cywilizacyjnymi – wydają się tkwić w nich samych i w leżących u jej podstaw *ideach* i *koncepcjach*, a nade wszystko w ich wielotorowości naukowo-publicystycznej, być może - medialnej izolacji i wewnątrz akademickiej dezintegracji;
- po trzecie, zaprezentowania nie tylko zakresów treściowych podstawowych kategorii pojęciowych (co w aspekcie postawionych celów pracy oceniam pozytywnie), ale również próby ich analizy krytycznej (wymóg ustawy dotyczący m.in. rozpraw ocenianych na stopień naukowy);
- po trzecie, konieczności podsumowania o charakterze sprawozdawczo-porządkującym (w ramach końcowej części każdego rozdziału), najistotniejszych treści – w aspekcie drugiej i trzeciej części (metodologiczno-empirycznej) rozprawy doktorskiej.

Reasumując, pierwsza część rozprawy została napisana w sposób komunikatywny i logiczny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze przedmiotu. Jednocześnie należy zaznaczyć, iż zaprezentowane analizy teoretyczne - o charakterze interdyscyplinarnym – mogą pełnić czynną rolę, wpływając na identyfikację obszarów zjawisk interesujących pedagogów, socjologów i psychologów, dostarczając języka opisu tej rzeczywistości, oferując kryteria ustanawiania priorytetów badawczych, ustalając standardy wykonania operacji poznawczych, precyzując osiągnięty przez dyscyplinę stopień immanentnego rozwoju oraz objaśniając jej stosunek do innych dyscyplin.

Do drugiej części pracy (w zakresie stron 123 - 146) – w ramach teoretyczno-metodologicznych założeń badań empirycznych - zaliczam siedem wyodrębnionych podrozdziałów.

Autorka dokładnie i rzetelnie przedstawiła kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od sformułowania celów, problemów, hipotez, poprzez uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników.

Pod refleksję poddaję:

- po pierwsze, Pani mgr Kamila Wyległy wskazała cel teoretyczno-poznawczy, tj. *omówienie zjawiska zachowań ryzykownych w świetle literatury, charakterystyka wybranych koncepcji kapitału z perspektywy zachowań niezgodnych z obowiązującym porządkiem społeczno-prawnym oraz z uwzględnieniem ich funkcji prorozwojowej i prewencyjnej* (s. 123) oraz cel praktyczny, tj. *zapropozowanie działań z zakresu profilaktyki i **psychologii pozytywnej*** (s. 124, podk. M.K.). Mając na uwadze koncepcje rozprawy oraz formalne przypisanie jej do dyscypliny naukowej pedagogika, na ile, proponowanie działań z zakresu psychologii pozytywnej jest właściwe/wskazane?
- po drugie, sugestia techniczna. Bardzo trudno analizować dane zawarte w tabelach ze względu na ich umieszczanie na dwóch kolejnych stronach (np. tabele nr 10, 11). Wydaje się zasadne np. powtórzenie przypisania nazw kolumnom tej samej tabeli na kolejnej stronie;

W moim przekonaniu, **Doktorantka dokonała właściwego wyboru podejścia badawczego dla określonych przez siebie celów badań i sześciu głównych problemów badawczych.** Na podstawie analizy części metodologicznej pracy doktorskiej, należy również podkreślić, że Pani mgr Kamila Wyległy miała pełną świadomość, iż podejmowane decyzje metodologiczne, począwszy od budowania koncepcji badania, poprzez dobór metod i technik, a na analizie zebranego materiału skończywszy - nie są neutralne. Te decyzje były świadome, poprzedzone analizą możliwych konsekwencji oraz jawne, ponieważ bezpośrednio odniosły się do rodzaju i jakości analizowanego materiału, trafności wniosków, a przede wszystkim rzutowały na to, jakiego rodzaju sądy można na ich podstawie formułować, do czego je wykorzystywać oraz w jakim stopniu odnosić do teorii, a w jakim do praktyki społeczno-edukacyjnej.

Struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawiłych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst logicznym, przejrzystym i wiarygodnym. Jednocześnie należy zaznaczyć, że charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie

realizowanych założeń. W zrealizowanym przedsięwzięciu badawczym zastosowano badania określonego układu społecznego. Przy czym – co należy podkreślić – nie polegały one li tylko na specyficznych aktywnościach badawczych, lecz, co staje się szczególnie widoczne w świetle uzyskanych rezultatów – na „specjalnym” sposobie organizowania danych społecznych przez Doktorantkę, tak, aby jednocześnie podkreślić charakter badanego układu.

Ostatnia – bardzo obszerna - część pracy (w zakresie stron 147 - 253) oraz *Podsumowanie i wnioski dla praktyki pedagogicznej* (w zakresie stron 254 - 269) poświęcona jest prezentacji i analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych oraz podsumowaniu. **Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.**

Pani mgr Kamila Wyległy dysertacji swobodnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników (umiejętnie stosuje narzędzia matematyczno-statystyczne i poprawnie wnioskuje). Zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby (bezpośrednio i pośrednio) odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w dorobku różnych dyscyplin, ale przede wszystkim - subdyscyplin pedagogiki. Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone zależności, prawidłowości, które mogą być użyte jako dodatkowe przesłanie uzasadniające wiarygodność formułowanych wniosków, przypuszczeń, orzeczeń i implikacji. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Wykorzystaną i poprawnie dobraną literaturę obejmującą ponad 450 pozycji oraz dokonany wybór źródeł internetowych, przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (s. 270 - 304). Bibliografia zawiera cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej rozprawy doktorskiej. Opracowanie zostało przygotowane bardzo starannie pod względem dokumentacyjnym (m.in. spis tabel i rysunków oraz słowniczek skrótów i symboli).

Na koniec niniejszej recenzji pragnę podkreślić, że **rozprawa doktorska ma ogromną wartość poznawczą, co jednoznacznie świadczy o jej wysokim**

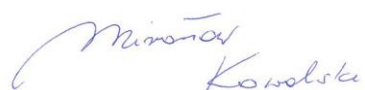
poziomie naukowym. Praca ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Język rozprawy (poza nielicznymi błędami językowo – literowo - stylistycznymi) spełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Analiza i prezentacja wyników badań jest przekonująca a Pani mgr Kamila Wyległy - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony cel teoretyczno-poznawczy oraz praktyczny badań osiągnęła. Badania wzbogaciły wiedzę z zakresu m.in. kapitałów jako indywidualnych, społecznych i kulturowych zasobów studentów; kapitałów, promujących dobrostan lub/i chroniących przed podejmowaniem zachowań ryzykownych.

W konkluzji odpowiedzialnie stwierdzam, że postawione przez Panią mgr Kamilę Wyległy problemy badawcze zostały rozwiązane w sposób merytorycznie poprawny. Dysertacja stanowi istotne – z punktu widzenia profilaktycznego i społeczno-edukacyjnego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Autorki rozprawy (i Profesorów, promotorów: Pani Doroty Rybczyńskiej Abdel-Kawy oraz Pana Piotra Kwiatkowskiego) w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach społecznych, w tym przede wszystkim - pedagogice społecznej i resocjalizacyjnej. Myślę, że jednoznacznie uwidacznia się przekonanie, iż m.in. opracowane narzędzia służące ocenie *zachowań ryzykownych studentów w świetle koncepcji kapitałów*, wydają się niezwykle użytecznym narzędziem studiów nad rolą pedagogiki resocjalizacyjnej w warunkach peryferyjności i dynamicznych przemian profilaktycznych i społeczno-edukacyjnych, które charakteryzują w szczególności kontekst krajowy.

Zaprezentowane sugestie i spostrzeżenia o charakterze dyskusyjnym, polemicznym, jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w mojej opinii rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Niniejszym stwierdzam, że zostały spełnione wszystkie warunki określone w art. 186 i art. 187 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2021, poz. 478), zgodnie z Obwieszczeniem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 marca 2021 roku (w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*) dla nadania stopnia naukowego doktora, w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie naukowej pedagogika.

Opowiadam się za przyjęciem rozprawy doktorskiej oraz dopuszczeniem Pani mgr Kamili Wyległy do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

.....
dr hab. Mirosław Kowalski
prof. Uniwersytetu Zielonogórskiego